

Hautzinger Zoltán¹

Speciális alanyok a büntetőjogban

„[A] rendészettudomány önálló tudományágként
történi elismerésében kiemelkedő jelentőséggel bírnak
a rendészettel »ölelkező« kriminológiai
és (büntető)jogi kutatási területek.”
(Blaskó Béla)

Bevezetés helyett köszöntés

Blaskó Béla szakmai és tudományos pályafutása a bizonyítéka annak, hogy sokoldalú személyiségről van szó. Ahogy egy vele, a rendészeti felsőoktatás 45. évfordulója alkalmából készült interjúból is megismerhetők, életében egyszerre van jelen a rendőri hivatás és a repülőgépvezetés, az oktatói munka és az ügyvédi gyakorlat, a tudományos kutatói munka és a zene, nem utolsósorban a felelősségteljes vezetői beosztás és az aprólékos jogszabály-előkészítői tevékenység. Maga a tábornok-professzor életének legmeghatározóbb jellemzőjének azt tartja, hogy jelenlegi társadalmi és szakmai megbízásai mellett a legkedvesebb szakmai tevékenységének is hódolhat. *Ez pedig röviden: a korszerű, állandóan megújuló, új és újabb tudományos eredményekkel bővülő, gyakorlat-orientált ismeretátadás az ifjabb, felnövekvő, utánunk következő generációknak* (TÓTH 2016, 37).

Blaskó tanár úr tudományos érdeklődésének sokoldalúsága az általa művelt szakmai területeken is megmutatkozik. A büntetőjog-tudomány mellett tevékeny támogatója a rendészettudománynak is. Ez nemcsak tudományos közleményeket jelent e tudományterületen, hanem aktív törzstagi közreműködést és „a rendészeti jogi, kriminológiai, kriminalisztikai és társadalomtudományi aspektusa” elnevezésű kutatási terület vezetését a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskolájában.

E rövid tanulmány szerzője nemcsak munkatárs, hanem korábbi tanítvány is egyben. A Rendőrtiszti Főiskola határrendészeti szak volt hallgatójaként rendsze-

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bevándorlási Tanszék, oktatási dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens; r. ezredes.

res résztvevője voltam Blaskó professzor előadásainak, tanulmányaimat az általa jegyzett tankönyvek is meghatározták. A blaskói büntetőjogi tudás pedig a főiskolai oklevél megszerzését követően, pécsi jogi egyetemi tanulmányaim során is hasznosíthatónak bizonyult. Mindig fokozott érdeklődéssel tanulmányoztam a bűncselekmény általános törvényi tényállásának szerkezetét, azon belül is annak alanyi oldalát. A jogi diploma megszerzését követően megkezdett tudományos kutatásaimban pedig ennek is köszönhetően olyan, az általános alanyhoz képest többletjellemzőkkel bíró személyekkel foglalkoztam, mint a katona vagy a külföldi. Erre is tekintettel e köszöntő írás arra tesz kísérletet, hogy Blaskó Béla vonatkozó gondolatait is felhasználva, számba vegye, hogy a büntetőjogban a speciális alanyiség milyen módon jelenhet meg. Az egyes törvényi megfogalmazások mennyire tekinthetők konkrétak, beszélhetünk-e esetleg a speciális alanyiség rejtett (apokrif) típusairól?

Elkövetők és terheltek

A büntetőjog-tudományban a bűncselekmény megvalósítása miatt felelősségre vonható személyek különböző módon jelennek meg. E sokféleségre hatással van egyfelől, hogy anyagi büntetőjogról vagy eljárásjogról beszélünk, másfelől, hogy a deliktum feltételezett alanya az inkriminált cselekményben milyen módon működött közre, illetve – a büntetőeljárásba vonását követően – milyen eljárási szakaszból van éppen szó.

Büntető anyagi jogi szempontból a bűncselekmény alanyi oldalához tartoznak a tettesek és a részesek. Ők a bűncselekmény elkövetői, akikkel szemben általános törvényi feltételként jelentkezik, hogy természetes személyi mivoltuk mellett a bűncselekmény elkövetésekor már betöltötték 14. (kivételesen 12. [PALLAGI 2014, 97.]) életévüket, és legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkeznek.

A tettesi (azon belül is az úgynevezett önálló tettesi) alakzat a leggyakrabban megvalósuló és a legalapvetőbb elkövetői forma. A tettes lehet önálló tettes (aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja),² közvetett tettes (aki a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer vagy fenyegetés miatt nem büntethető, illetve tévedésben levő személy felhasználásával valósítja meg),³ illetve társtettes (akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 13. § (1) bekezdés.

³ Btk. 13. § (2) bekezdés.

tudva, közösen valósítják meg).⁴ A tettesség meglehetősen konkrét alakzat: minden bűncselekménynek van legalább egy önálló tette, emiatt a tettes az, akinek személyét a büntetőtörvény minden tényállás esetében megfogalmazza, általános vagy sajátos módon meghatározza. Ehhez képest a bűncselekmény elkövetőihez tartozó részesi alakzatok (felbújtó, bűnsegéd) a tettességhez képest tágabb jogalanyiságot feltételeznek. Szinte nincs olyan szándékos bűncselekmény, amelyhez ne társulhatna részesként bármely olyan személy, aki az általános alannyá válás feltételeinek megfelel. Ennek alapján az a sajátos következtetés is levonható, hogy nincs olyan bűncselekmény sem, amelynek elkövetői köréhez csak a törvény által az adott tényállásban meghatározott személyek tartoznának, hiszen felbújtó vagy bűnsegéd még olyan deliktumok esetén is bárki lehet, ahol tettesként a büntetőkódex az alannyá válás feltételein túl, speciális követelmények, tulajdonságok, jellemzők meglétét kívánja (speciális alany) (BLASKÓ 2016, 346.).

A büntető anyagi joghoz képest a büntetőeljárás általában különösebb sajátosságokat nem kapcsol a terhelthez. Minden büntetőeljárás esetében alapvetel, hogy terhelte az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak.⁵ A terhelte specialitása legfeljebb a terhelte sajátos alanyiságán alapuló, az általánostól eltérő olyan eljárásokban (külön eljárásokban) jelenhet meg, mint a fiatalkorú elleni eljárás vagy a katonai büntetőeljárás. Fontos azonban megjegyezni, hogy – éppen a fenti megállapításnál fogva – az ilyen eltérő eljárásokban sem zárható ki, hogy terheltként olyan személyt vonjanak be, aki már felnőttkorú vagy nem felel meg a katona büntetőjogi fogalmának. Az eltérő életkorú vagy a katona büntetőjogi fogalmába nem tartozó terheltek esetében ugyanis az eljárás alapjául szolgáló bűnügy jellege a meghatározó. Így kerülhet sor arra, hogy felnőttkorú személy fiatalkorú elleni eljárásnak, nem fegyveres hivatásrendbe tartozó személy pedig katonai büntetőeljárásnak legyen gyanúsítottja vagy vádlottja.

Szintén eljárásjogi minőséget képvisel, hogy a terhelte személye meghatározhatja az eljáró nyomozó hatóság minőségét. Ez abban az esetben lehet számottevő, ha a terhelte többszajátosságainál fogva nem az általános nyomozó hatóságnak kell eljárnia (hanem például a nyomozó ügyésznek). Maga az eljárás minősége azonban – ide nem értve a fiatalkorú vagy a katona elleni büntetőeljárást – lényegében nem tér el az általános szabályoktól, hiszen a büntetőeljárás legfontosabb paraméterei (eljárási határidők, kényszerintézkedések alkalmazásának törvényi feltételei) változatlanok maradnak.

⁴ Btk. 13. § (3) bekezdés.

⁵ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 38. § (1) bekezdés.

A bűncselekmény alanyának specialitása

Az elkövetők, illetve a terhelt fogalmának összehasonlításából látszik, hogy a bűncselekmény alanyának konkrét jogi meghatározása elsősorban a büntető anyagi jog kompetenciája. A Büntető Törvénykönyv ráadásul számos olyan alanyi specialitást határoz meg, amelynek eljárásjogi relevanciája, a terhelt személyéből következő külön eljárásban megnyilvánuló továbbhatása lenne. Az alany specialitását rendszertani szempontból is érdekes vizsgálni, azaz, hogy azt a magyar büntetőtörvény a különös részben mely fejezetnél írja elő.

Az emberiség elleni bűncselekményeknél (XIII. fejezet) a jogalkotó elsősorban a passzív alanyok (bűncselekmény sértettei) részletesebb meghatározására törekszik, de az előjáró vagy hivatali vezető felelőssége terén (Btk. 145. §) előírja azt is, hogy azonos módon felel a katonai előjáró vagy katonai előjáróként ténylegesen eljáró személy is, ha a tényleges alárendeltsége és ellenőrzése vagy tényleges hatalma és ellenőrzése alá tartozó személy követett el az e fejezetben meghatározott bűncselekményt,⁶ és e bűncselekmény elkövetéséről vagy annak előkészületéről az előjáró tudott, vagy az adott körülmények alapján tudnia kellett volna, és nem tette meg a bűncselekmény megakadályozásához szükséges, hatáskörében álló intézkedéseket, vagy haladéktalanul nem tett feljelentést azt követően, hogy a bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerzett. Az előjáró vagy hivatali vezető felelőssége mint speciális minőség megjelenik a háborús bűncselekményeket összefoglaló XIV. fejezetben is (Btk. 159. §). Emellett ugyan a Büntető Törvénykönyv minden deliktum esetében általános alanyt jelöl meg, de az egyes elkövetési magatartások értelmezése terén arra az álláspontra lehet jutni, hogy a bűncselekmények többségének⁷ elkövetői – különösen tettesi minőségben – kizárólag olyan személyek lehetnek, akik katonai szolgálatuknál fogva lehetnek érintettek.

A speciális alanyiság kevésbé jellemző a Btk. élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények esetében (Btk. XV. fejezet). E helyt legfeljebb az a személy tekinthető annak, akinek gondozási kötelezettsége áll fenn állapotánál vagy idős koránál fogva önmagáról gondoskodni nem tudó személlyel szemben.⁸ Alapvetően más a helyzet azonban az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekményeket illetően (XVI. fejezet). Ugyan az általános alanyt meghatározó „aki” jelölés mellett ebben a fejezetben sem találunk

⁶ Népiirtás (Btk. 142. §), emberiség elleni bűncselekmény (Btk. 143. §), apartheid (Btk. 144. §).

⁷ Fegyverszünet megszegése (Btk. 147. §), hadikövet elleni erőszak (Btk. 148. §), védett személyek elleni erőszak (Btk. 149. §), túlélők megölésére utasítás (Btk. 150. §), tiltott sorozás (Btk. 152. §), humanitárius szervezet elleni támadás (Btk. 156. §) stb.

⁸ Gondozási kötelezettség elmulasztása (Btk. 167. §).

többletkövetelmény meghatározását, az egyes bűncselekmények⁹ megvalósítója – már csak azok homogén jogi tárgya (KOVÁCS 2015, 66.) miatt is – tettesként szinte minden esetben csak sajátos orvosi vagy egyéb egészségtudományi szakértelemmel rendelkező személy lehet. Eleve a tényállások olyan diszpozíciókat tartalmaznak, amelyekre tartalmukat tekintve az orvostudományi kutatás, az embriókkal, ivarsejtekkel végzett, az emberi reprodukcióra irányuló biológiai beavatkozások, a szerv- és szövetátültetések, valamint az ember egészségügyi önrendelkezésének izgalmas és veszélyes kérdései vonatkoznak (PALLAGI 2018, 81.). Mindezek alapján nehezen feltételezhető ugyanis, hogy az e fejezetben meghatározott – az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendjét érintő – deliktumokhoz szükséges szakértelem bárki számára rendelkezésre állna.

Kevésbé homogén jogi tárgyi környezettel találkozunk az egészséget veszélyeztető bűncselekményeket összefoglaló XVII. fejezetben, ahol a kábítószerrel, pszichotróp anyagokkal vagy a teljesen más célokat támogató teljesítményfokozó szerekkel visszaélés éppúgy megtalálható, mint a gyógyszer vagy más egészségügyi termék hamisítása. E deliktumoknál sem találkozunk speciális alanyi meghatározással, de lényegében olyan elkövetési magatartással sem, amely – az előző fejezethez kötődő cselekményekhez hasonlóan – sajátos ismereten alapuló kompetenciákat sejtetne. E megállapítás alól kivétel, amikor a jogalkotó alanyként 18. életévét betöltött személyt határoz meg olyan bűncselekmény esetében, amelyet 18. életévét be nem töltő személy sérelmére követnek el.¹⁰

A speciális alanyiság nem jellemző az emberi szabadság elleni bűncselekményeket érintő különös részi egységben (XVIII. fejezet) sem, és lényegében – a 18. életévét betöltött alanyokat megjelölő bűncselekményeket¹¹ leszámítva – a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket (XIX. fejezet) érintően sem. Az viszont egy régmúlta visszatekintő jogértelmezési vita folytatása lehetne, hogy egyes nemi bűncselekmények (különösen a szexuális erőszak) tettesi alakzata életszerűen mennyire kapcsolódhat az általános alanyisághoz. Nem lehet vitatni azonban speciális alanyiság jelentőségét a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények (XX. fejezet) tekintetében. Ezek jelentősebb része ugyanis olyan deliktumok, amelyek alapja a kiskorú – 18. életévüket még be nem töltött – személyek, gyermekek nevelésének, tartásának jól meghatározható

⁹ Beavatkozás az emberi génállományba (Btk. 168. §), emberi ivarsejt tiltott felhasználása (Btk. 169. §), születendő gyermek nemének megválasztása (Btk. 170. §), emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk. 171. §), embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk. 172. §), genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása (Btk. 174. §), emberi test tiltott felhasználása (Btk. 175. §).

¹⁰ Kábítószer-kereskedelem [Btk. 177. § (1) bekezdés], kábítószer birtoklása [Btk. 179. § (1) bekezdés], kóros szenvedélykeltés (Btk. 181. §), új pszichoaktív anyaggal visszaélés (Btk. 184/A. §).

¹¹ Szexuális visszaélés [Btk. 198. § (2) bekezdés], szeméremsértés [Btk. 205. § (2) bekezdés].

személyekhez (szülőkhöz) köthető kötelezettségének¹² teljesítése. Ennélfogva alanyként e fejezetben megjelenik a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy¹³ (ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él), az a személy, akinél hatósági határozat alapján a kiskorút elhelyezték,¹⁴ valamint a jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettség teljesítésére köteles személy.¹⁵ E fejezetben ugyanakkor a speciális alanyiség egyéb, negatív módon kötött példái is megjelennek. Ilyen a kiskorú elhelyezésére vonatkozó végrehajtható hatósági határozattal nem érintett személy,¹⁶ de az a személy is, aki a sértett családi jogállásán kívül esik.¹⁷ Szintén sajátos alanyiség állapítható meg a kettős házasság (Btk. 214. §) esetében, hiszen ezt csak olyan személy követheti el tettesként, aki fennálló házassága mellett újabb házasságot köt.

A speciális alanyiség hagyományos, többletkövetelményt megjelölő példázatai mellett a valamilyen többletismérvén kívüli állapotot megkövetelő példái is felfedezhetők az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények (XXI. fejezet) esetében is. Előbbire felhozható az, aki a közérdekű adatokkal az adatok nyilvánosságáról szóló törvény szerint rendelkezik,¹⁸ illetve az is, akinek a foglalkozásánál vagy közmegbízásánál fogva magántitok jutott a tudomására.¹⁹ A valamilyen többletismérvén kívüliséghez mint speciális alanyiséghez kapcsolódóan pedig az a személy jöhet számításba, aki valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes (különösen fogyatékoságon, nemi identitáson vagy szexuális irányultáson alapuló) csoportjaihoz nem tartozik,²⁰ de az is, aki nem címzettje vagy nem érintettje olyan küldeménynek, közleménynek, amelyet jogtalanul megismer, vagy amellyel jogellenesen rendelkezik.²¹ E fejezet rendszertanilag kevésbé érthető módon tartalmazza az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése (Btk. 218. §) tényállást is, amely esetében a speciális alanyiség ugyanolyan apokrif (rejtett) módon jelenik meg, mint az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekményeket tartalmazó XVI. fejezetben.

¹² A gyermekek mindenekfelett álló érdekének szolgálata. Vö. Rózsás 2011, 44.

¹³ Kiskorú veszélyeztetése (Btk. 208. §).

¹⁴ Kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása (Btk. 210. §).

¹⁵ Tartási kötelezettség elmulasztása (Btk. 212. §).

¹⁶ Kiskorú elhelyezésének megváltozása (Btk. 211. §).

¹⁷ Családi jogállás megsértése (Btk. 213. §).

¹⁸ Közérdekű adattal visszaélés (Btk. 220. §).

¹⁹ Magántitok megsértése (Btk. 223. §).

²⁰ Közösség tagja elleni erőszak (Btk. 216. §).

²¹ Levéltitok megsértése (Btk. 224. §).

Legfeljebb rejtett speciális alanyiságról beszélhetünk a közlekedési bűncselekmények (XXII. fejezet) esetében is. E deliktumokkal összefüggésben az általános alannyá válás feltételein felüli többlettulajdonságot – egy tényállás²² kivételével – az adott vasúti, légi, vízi vagy gépi jármű vezetésének képessége jelentheti. Ahogy a közlekedésben érintett gépjárművek eltérők lehetnek, úgy a közlekedők tudásszintje is eltér. A vasúti vagy a légi közlekedés sokkal szigorúbban szabályozott terület, és az ottani járművezetők tudásszintje is közelebb áll egymáshoz (MAJOR 2019, 74.). A közúti közlekedés viszont ennél differenciáltabb jelenség, hiszen adott útfelületen egyszerre jelenhetnek meg az alanyok személygépkocsival, csuklós autóbuszal vagy nyerges szerelvénnel. Mindezekre az egymáshoz képest is meglehetősen szerteágazó körülményekre ezért a jogalkotó nem az alanyok meghatározásánál van figyelemmel, hanem az elkövetési magatartások mögött megjelölt közlekedési szabályok keretjellegű megállapításával.

A fentiekhez képesti sajátos alanyiság kevésbé számottevő a magyar büntetőtörvényi környezet és a természet elleni bűncselekmények összefoglalásánál (XXIII. fejezet). Ezzel szemben alapvetően más a helyzet az állam elleni bűncselekmények (XXIV. fejezet) illetően azoknál a deliktumoknál, ahol az alannyá válás feltételei kiegészülnek kötelező tényállási elemként a magyar állampolgársággal.²³ E többletkövetelmény meghatározásával a jogalkotó azt fejezi ki, hogy vannak bűncselekmények, amelyek kizárólag olyan személyek által követhetők el, akik állampolgársági jogviszonyuknál fogva hűséggel tartoznak az egyébként róluk mindenkor gondoskodni és visszafogadni köteles hazájuk iránt. Az állampolgárság magában foglalja az államhoz tartozást (LÖRINCZ–PARRAGI 2013, 5.), amely állapot mindenkor összeférhetetlen olyan magatartásokkal, amelyek célja külföldi kormánnyal vagy szervezettel kapcsolatban állni a saját állam függetlenségének, alkotmányos rendjének veszélyeztetése érdekében.

A sajátos alanyiság konkrét meghatározása kevésbé jellemző a minősített adat és a nemzeti adatvagyon elleni bűncselekmények (XXV. fejezet) esetében, nem úgy az igazságszolgáltatás elleni különös törvényi tényállásoknál, ahol olyan konkrét eljárási szereplőket határoznak meg speciális alanyként, mint a tanú,²⁴ a hatósági tanú²⁵ vagy az a személy, aki a büntetőeljárás alatt, illetve a szabadságvesztés vagy az elzárás végrehajtása során a hatóság őrizetében van.²⁶ Ez utóbbi alanyi minőség az egyes eljárásokat illetően különböző lehet (terhelt, elítélt, szabálysértést elkövető személy), de a fogolyzendület (Btk. 284. §) illetően, amelyet tettesként csak elítélt követhet el, avagy a bírósági végrehajtás akadályozásának

²² A közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény (Btk. 232. §).

²³ Hazaárulás (Btk. 258. §), hűtlenség (Btk. 259. §).

²⁴ Hamis tanúzás (Btk. 272. §), tanúvallomás jogosulatlan megtagadása (Btk. 277. §).

²⁵ Igazságszolgáltatással összefüggő titoksértés (Btk. 280. §).

²⁶ Fogolyszökés (Btk. 283. §).

(Btk. 288. §) tettese csak az lehet, akivel szemben a bírósági végrehajtás során a bíróság jogerősen rendbíróságot szabott ki.

A speciális alanyok köre meglehetősen konkrét csoportot jelent a korrupciós (XXVII. fejezet), valamint a hivatali bűncselekményeket (XXIX. fejezet) illetően. Mindkét esetben azok a deliktumok jönnek számításba, amelyek valamely természetes személy hivatali minőségével függnek össze. Ez rendszerint maga a hivatalos személy,²⁷ aki kizárólagos elkövetője lehet a bűnpártolás minősített esete [Btk. 282. § (3) bekezdés *d*) pont] mellett olyan hivatali bűncselekményeknek, mint a hivatali vesztegetés elfogadása (Btk. 294. §), bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 301. §), jogellenes fogvatartás (Btk. 304. §), hivatali visszaélés (Btk. 305. §), jogosulatlan megbízhatósági vizsgálat végzése (Btk. 308. §). Mindezekon kívül a sajátos alanyiság más hivatalos minőséghez is kapcsolódhat: közfeladatot ellátó személy,²⁸ illetve a bírósági, választottbírósági vagy hatósági eljárásban törvényes jogait gyakorló személy.²⁹ Maga a hivatalos személy a fentebb említett fejezeteken kívül még további bűncselekmények esetében is visszaköszön minősített esetek speciális alanyaként. Ezek a deliktumok: nemzetközi szerződés által tiltott fegyverrel visszaélés [Btk. 326. § (4) bekezdés *c*) pont], nemzetközi gazdasági tilalom megsértése [Btk. 327. § (2) bekezdés *c*) pont], közokirat-hamisítás [Btk. 343. § (1) bekezdés], zsarolás [Btk. 367. § (2) bekezdés *c*) pont], pénzmosás [Btk. 399. § (3) bekezdés *d*) pont], bennfentes kereskedelem [Btk. 410. § (2) bekezdés *a*) pont], tiltott piacbefolyásolás [Btk. 411. § (4) bekezdés *b*) pont]. Mindezek mellett a hivatalos személy specialitása mint passzív alany (sértett) jelenik meg a hivatalos személy elleni bűncselekményeket meghatározó XXIX. fejezetben.

Az általános alany meghatározása jellemző a közbiztonság elleni (XXX. fejezet), a nemzetközi kötelezettségen alapuló közbiztonsági célú gazdasági előírások elleni (XXXI. fejezet), a köznyugalom elleni (XXXII. fejezet), illetve a közbizalom elleni bűncselekmények (XXXIII. fejezet) tényállásai vonatkozásában. A közigazgatás rendje elleni bűncselekményeket (XXXIV. fejezet) számba véve ugyanakkor a speciális alany újra megjelenik. Ilyen a 18. életévét betöltött személy,³⁰ de ilyen az Állami Számvevőszék ellenőrzése alatt álló, közreműködési kötelezettséggel bíró személy vagy ellenőrzött szerv vezetője.³¹ E konkrét meghatározások mellett e fejezethez még olyan deliktumok is tartoznak, amelyeknél életszerűen az általános alannyá válás feltételei mellett további kritériumok lehetnek jellemzőek. Ilyen a műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása

²⁷ A hivatalos személy büntetőjogi fogalmát vö. Btk. 459. § (1) bekezdés 11. pont.

²⁸ Bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában (Btk. 302. §), közfeladati helyzettel visszaélés (Btk. 306. §).

²⁹ Vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban (Btk. 296. §).

³⁰ Családi kapcsolatok létesítésével visszaélés (Btk. 355. §).

³¹ A számvevőszéki ellenőrzéssel kapcsolatos kötelezettségek megszegése (Btk. 262. §).

(Btk. 357. §), amelynek tettese az lehet, akinek tulajdonában műemlék, védett kulturális javak körébe tartozó tárgy vagy régészeti lelőhely van. Érdekes alanyi kérdés merülhet fel továbbá a határzár tiltott átlépése (Btk. 352/A. §) kapcsán is, amely – az úgynevezett jogi határőrizet részeként (BALLA–KUI 2017, 236.) – Magyarországnak az államhatár rendje védelmét biztosító létesítmény által védett területére történő jogosulatlan belépést bünteti. Minthogy a határzár tiltott átlépése befele irányban történik, továbbá a bűncselekmény elbírálása esetén a kiutasítás alkalmazása sem mellőzhető, e deliktum alanya lényegében csak olyan külföldi (nem magyar állampolgár) lehet, aki a jogszerű határátlépés feltételeivel nem rendelkezik, és vele szemben nem áll fenn kiutasítási tilalom.³²

A vagyon elleni erőszakos (XXXV. fejezet), a vagyon elleni (XXXVI. fejezet), valamint a szellemi tulajdon-jog elleni (XXXVII. fejezet) bűncselekmények esetében a sajátos alanyiság legfeljebb abból fakadhat, hogy az elkövető tettesként olyan személy lehet, aki részben vagy egészben nem az elkövetési tárgy (dolog)³³ vagy valamilyen jog³⁴ tulajdonosa. Legfeljebb a különös szakértelemhez fűződő egyes elkövetési magatartások (például gyártási terv, műszaki leírás, számítástechnikai program)³⁵ készítése lehet differenciáló tényező az általános alannyá válás feltételein túl a pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekményeknél (XXXVIII. fejezet). Ennél konkrétabb példát találunk a költségvetést károsító bűncselekmények XXXIX. fejezetében, ahol egyes cselekmények elkövetője csak az lehet, akinek munkáltatói vagy vezető tisztségviselői minősége révén kötelezettsége a társadalombiztosítási ellátás vagy az államháztartás alrendszerei részére hozzájárulni.³⁶

Az általános alanyiság dominál a pénzmosáshoz tartozó bűncselekmények tekintetében (XL. fejezet), míg a speciális alanyiság számos változata fedezhető fel a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekményeknél (XLI. fejezet). Ilyen a jogszabályban előírt bizonylati renddel vagy könyvvezetési, beszámolóképzési kötelezettséggel bíró személy,³⁷ a csőd eljárás, felszámolási eljárás alatt vagyoni jogi

³² Bartkó Róbert éppen a menedékkérők büntethetőségének kizárását illetően nem ért egyet az általános alanyiság meghatározásával. Vö. BARTKÓ 2020, 34.

³³ Rablás (Btk. 365. §), kifosztás (Btk. 366. §), lopás (Btk. 370. §), rongálás (Btk. 371. §), hűtlen kezelés (Btk. 376. §), hanyag kezelés (Btk. 377. §), jogtalan elsajátítás (Btk. 378. §), orgazdaság (Btk. 379. §), jármű önkényes elvétele (Btk. 380. §).

³⁴ Bitorlás (Btk. 384. §), szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése (Btk. 385. §), iparjogvédelmi jogok megsértése (Btk. 388. §).

³⁵ Pénzhamisítás elősegítése (Btk. 390. §), készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisításának elősegítése (Btk. 394. §).

³⁶ Kevésbé konkrét a társadalombiztosítási, szociális vagy más, jóléti juttatással visszaélés (Btk. 395. §), míg egzaktabb a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §), amelynek tettese csak gazdálkodó szervezet vezetője lehet.

³⁷ A számvitel rendjének megsértése (Btk. 403. §).

ügyletek megkötésére felhatalmazott személy,³⁸ a felszámoló,³⁹ a részvénytársaság, a korlátolt felelősségű társaság, a szövetkezet, az európai részvénytársaság vagy az európai szövetkezet vezető tisztségviselője vagy tagja,⁴⁰ a gazdálkodó szervezet vezető állású személye,⁴¹ illetve a bank-, értékpapír-, pénztár-, biztosítási vagy foglalkoztatói nyugdíjítok megtartására köteles személy.⁴² A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő (XLII. fejezet), valamint a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények (XLIII. fejezet) tekintetében pedig újfent az általános alany a jellemző.

A speciális alany klasszikus példái jelennek meg a magyar büntetőtörvény különös részének utolsó két, a honvédelmi kötelezettség elleni (XLIV.), valamint a katonai bűncselekmények (XLV.) fejezeteiben is. Előbbi bűncselekményi kör esetében ráadásul az is megállapítható, hogy egyfajta sajátos átmenetet képeznek az általános alany által elkövethető bűncselekmények és a katonai bűncselekmények között, mivel olyan tényállásokat takarnak, amelyek ugyan nem katonai deliktumok, de a védett jogi tárgyat tekintve közvetve mégis a katonai szolgálati rend és harcképesség fenntartásához kapcsolódnak (HAUTZINGER 2013, 397.). A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények sajátos tettese a hadköteles személy,⁴³ de az egyes védelmi kötelezettségek miatt az általános alannyá válás feltételei más módon is kiegészülnek. Ezek példái a polgári védelmi szolgálatra kötelezett személy,⁴⁴ a honvédelmi munkára kötelezett személy,⁴⁵ nem utolsósorban a gazdasági vagy anyagi szolgáltatásban álló honvédelmi kötelezettség címzettje.⁴⁶ Meglehetősen homogén speciális alanyi kört tartalmaznak a katonai bűncselekmények, amelyek tettesei kizárólag a büntetőjogi értelemben vett katonák⁴⁷ lehetnek, azaz olyan személyek, akik – ide nem értve a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagjait⁴⁸ – valamely katonai karakterű (FARKAS 2016, 86.) szervezet tényleges, hivatásos vagy szerződéses jogállású tagjai.

³⁸ Csődbűncselekmény (Btk. 404. §).

³⁹ Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban (Btk. 404/A. §).

⁴⁰ Saját tőke csorbítása (Btk. 407. §).

⁴¹ Gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség elmulasztása (Btk. 409. §).

⁴² Gazdasági titok megsértése (Btk. 413. §).

⁴³ Bevonulási kötelezettség megszegése (Btk. 425. §), kibúvás a katonai szolgálat alól (Btk. 426. §), katonai szolgálat megtagadása (Btk. 427. §).

⁴⁴ Polgári védelmi kötelezettség megszegése (Btk. 429. §).

⁴⁵ Honvédelmi munkakötelezettség megsértése (Btk. 430. §).

⁴⁶ Szolgáltatási kötelezettség megszegése (Btk. 431. §).

⁴⁷ Vö. Btk. 127. § (1) bekezdés.

⁴⁸ A Nemzeti Adó- és Vámhivatal pénzügyőreinek katonai jogállását illetően lásd: ERDŐS–SZABÓ 2019, 7–30.

Összegzés

A fenti különös részi vázlatos áttekintés mutatja, hogy tettesi minőségben az általános alannyá válás feltételei milyen módon egészülhetnek ki. Az egyes különös részi fejezetekben a speciális alanyiság egyfelől lehet egzakt, amikor az „aki” kifejezésnél konkrétabb alanyi meghatározás (például hivatalos személy, katona) jelenik meg, másfelől lehet rejtőzködő (apokrif), amikor a törvény általános alanyt határoz meg ugyan, de az elkövetési magatartások csak sajátos szakértelem vagy képesség birtokában tanúsíthatók.

Egyik csoportba sem tartoznak azok a tettesi minőségek, amelyek esetében az elkövetési magatartás megvalósítása jellemző módon az általános alannyá válás feltételei mellett többletjellemzőkkel bíró személyek (például az államhatár jogszerű átlépéséhez szükséges feltételekkel nem rendelkező külföldiek) részéről várható. Ez a kategória egyfajta átmenetet jelent az általános alany és a speciális alany között, azaz a törvény bárki esetében büntetni rendeli az adott deliktum elkövetését, de más rendelkezései folytán (például kiutasítás nem mellőzhető) mégis bizonyos alanyi körrel számol csak.

A speciális alanyiság végezetül megjelenhet atipikus módon úgy, hogy az általános alannyá válás feltételei nem bővülnek további konkrét minőséggel, ugyanakkor az elkövető korábbi, büntetőjogilag releváns cselekményei válnak minősítő körülménnyé, és vonnak maguk után más alanyok esetében nem alkalmazható szankciókat. Ezek a visszaesők egyes alakzatai⁴⁹ (a visszaeső, a különös visszaeső, a többszörös visszaeső és az erőszakos visszaeső), amelyek önmagukban is megérnének egy hasonló szemeztetést, mint amilyen fentebb, Blaskó Béla professzor úr, tábornok úr köszöntése apropóján elkészülhetett.

Tisztelettel köszönöm a lehetőséget!

Irodalomjegyzék

- BALLA József – KUI László (2017): A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai. *Hadtudományi Szemle*, 10. évf. 1. sz. 222–238.
- BARTKÓ Róbert (2020): *Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban*. Budapest, Gondolat.
- BLASKÓ Béla (2015): Közigazgatás – rendészeti igazgatás – büntetőjog. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 4. sz. 37–55.
- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- ERDŐS Ákos – SZABÓ Andrea (2019): A pénzügyőr, a katonai büntetőjog fogalmán kívül. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 1. sz. 7–30.

⁴⁹ Btk. 459. § (1) bekezdés 31. pont a)–c).

- FARKAS Ádám (2016): *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- HAUTZINGER Zoltán (2013): A honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész. II*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- KOVÁCS Gábor (2015): *Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, valamint az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft.
- LŐRINCZ Aranka – PARRAGI Mária (2013): *Állampolgársági jog és jogalkalmazás*. Budapest, NKE RTK.
- MAJOR Róbert szerk. (2019): *Forgalomszervezés és -irányítás*. Budapest, Dialóg Campus.
- PALLAGI Anikó (2014): Büntethető gyermekkorúak. *Pro Futuro*, 4. évf. 1. sz. DOI: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2014/1/5498>
- PALLAGI Anikó (2018): Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények. In BLASKÓ Béla szerk.: *Büntetőjog. Különös rész. I*. Budapest–Debrecen, Rejtjel.
- RÓZSÁS Eszter (2011): *Gyermekek jogok*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK.
- TÓTH Nikolett Ágnes szerk. (2016): *45 éves a rendészeti felsőoktatás*. Budapest, Dialóg Campus.